

WAT TE DOEN BIJ WAARNEMINGEN,
STRANDINGEN EN INCIDENTELE
VANGSTEN VAN BESCHERMDE
ZEEDIEREN?

GIDS VOOR INFORMATIE EN ACTIE

2013

INHOUD

INLEIDING

3

1. KLEINE STRANDINGEN BEPERKTE ACTIE

5

Waarneming van kleine beschermde zeezoogdieren (zeehond, dolfijn)

6

Stranding van een levende zeehond

7

Stranding van een levende dolfijnachtige

8

Stranding van een dode zeehond of dolfijn

9

Stranding van kleine aantallen levende vogels

10

Stranding van kleine aantallen dode vogels

11

Stranding van levende andere beschermde of zeldzame zeedieren

12

Stranding van dode andere beschermde of zeldzame zeedieren

2. GROTE STRANDINGEN UITGEBREIDE ACTIE

13

Waarneming van een walvis op zee

14

Stranding van een levende walvis

15

Stranding van een dode walvis

16

Stranding van grote aantallen levende en/of dode vogels

3. INCIDENTELE VANGST VAN BESCHERMDE OF ZELDZAME SOORTEN

17

4. NOODNUMMERS EN INFORMATIEDOORSTROMING

19

INLEIDING

Op Belgische stranden spoelen frequent zeevogels en kleine zeezoogdieren aan. Vaak betreft het nog levende dieren. Veel zeldzamer zijn strandingen van walvissen. Daarnaast komen in onze kustwateren heel af en toe andere beschermde diersoorten voor, zoals steuren of zeeschildpadden. Jaarlijks worden individuen van wettelijke beschermde soorten in visnetten aangetroffen, en (indien ze reeds dood zijn) aangeland voor wetenschappelijke onderzoeksdoeleinden.

Deze handleiding is in de eerste plaats bedoeld om personen die met een stranding of bijvangst geconfronteerd worden in te lichten over de te volgen procedure van informatie en actie. Doelgroepen zijn lokale en regionale overheden, overheden bevoegd op zee, educatieve centra, opvangcentra en relevante wetenschappelijke instellingen.

Beschermde soorten

Onder de beschermde soorten verstaan we voor deze gids vooral zeevogels en zeezoogdieren en een aantal vissoorten die wettelijke bescherming genieten. Hun bescherming valt onder de Belgische milieuwetgeving of de visserijwetgeving zoals afgesproken in een internationale context.

Het zijn:

- Alle zeezoogdieren
- Alle (zee)vogels
- Alle zeeschildpadden
- Zeeprik (*Petromyzon marinus*)
- Rivierprik (*Lampetra fluviatilis*)
- Vleet (*Raja (Dipturus) intermedia*, *R. flossada* (vroeger *R. batis*))
- Zee-engel (*Squatina squatina*)
- Reuzenhaai (*Cetorhinus maximus*)
- Europese Atlantische steur (*Acipenser sturio*)
- Fint (*Alosa fallax*)
- Elft (*Alosa alosa*)
- Houting (*Coregonus oxyrinchus*)

Onderzoek

Zeevogels en zeezoogdieren kunnen ons veel leren over de gezondheidstoestand van de zee. Onderzoek van gestrande dieren kan de impact van de mens op bepaalde soorten aantonen en kwantificeren: denken we maar aan met olie besmeurde vogels of verdronken zeehonden en bruinvissen, de kleinste dolfijn van de Noordzee. Inwendig onderzoek kan ziektes aantonen en aanwijzingen geven over de geprefereerde prooien. Vervuilende stoffen zoals PCB's, resten van pesticiden, vlamvertragers, etc. worden door predatoren in geconcentreerde vorm in hun weefsels opgeslagen. Het onderzoek van deze weefsels geeft ons een indicatie van het succes van maatregelen om de input van dergelijke stoffen in het milieu te verminderen.

Resultaten van het wetenschappelijk onderzoek kunnen ertoe leiden dat de overheden van kuststaten rond de Noordzee bijkomende maatregelen nemen om vervuiling te verminderen, of om bepaalde activiteiten op zee beter te reguleren of aan te passen. Op die manier kunnen ze bijdragen tot een betere bescherming van de oceaan, om ze voor de komende generaties in een betere toestand achter te laten.

Tussenkomstnetwerk

Om op een gepaste manier te kunnen reageren op strandingen en om te verzekeren dat het nodige onderzoek uitgevoerd wordt, werd een tussenkomstnetwerk opgericht ('MARIN'). In dat netwerk zijn officiële Belgische instanties, onderzoeksinstellingen, opvangcentra, gemeenten en vrijwilligers betrokken. De Wetenschappelijke Dienst Beheerseenheid Mathematisch Model van de Noordzee, Operationele Directie Natuurlijk Milieu, van het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen (KBIN-BMM), staat binnen dat netwerk in voor de coördinatie van de wetenschappelijke werkzaamheden m.b.t. mariene beschermde soorten. Het is daartoe wettelijk bevoegd (KB van 21 december 2001). Het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek (INBO) staat traditioneel in voor het luik 'zeevogels', met het onderzoek van aangespoelde vogels.

Scenario's voor informatie en actie

De tussenkomsten van het KBIN-BMM en andere instellingen die activiteiten ont-plooien m.b.t. aangespoelde of incidenteel gevangen (beschermde) zeedieren, worden hierbij in een aantal scenario's van actie en informatiedoorstroming weergegeven. In sommige gevallen, en zeker bij strandingen van walvissen, zal ad hoc bijkomend overleg nodig zijn tussen meerdere overheids- en andere diensten om de interventies in goede banen te leiden. Er wordt gevraagd om bij elke melding zo veel mogelijk randinformatie te geven, zoals exacte locatie, soort, aantal, afmetingen, ontbindingstoestand, ...

Af en toe spoelen zeezoogdieren aan in het binnenland, langs oevers van de Schelde of haar bijrivieren. Deze dieren worden indien mogelijk op dezelfde manier behandeld. Voor vogels in moeilijkheden in het binnenland bestaan andere opvangcentra dan hier vermeld. Voor de tussenkomst bij het massaal aanspoelen van met olie besmeurde vogels is er het provinciale tussenkomstplan dat hiervoor speciaal opgesteld werd na het Tricolor-incident.

Bij een stranding wordt best gemeld over welk dier het gaat, in welke staat het dier zich bevindt en waar de stranding plaatsvindt.

In deze gids wordt elk scenario op één bladzijde beschreven. De contactgegevens van de diensten worden achteraan weergegeven.

We danken u alvast voor uw medewerking.

KLEINE STRANDINGEN • *Beperkte actie*

1.1. WAARNEMING VAN KLEINE BESCHERMDE ZEEZOOGDIEREN (ZEEHOND, DOLFIJN)

Strandwandelaars of personen actief op zee merken af en toe zeezoogdieren op. Informatie over dergelijke waarnemingen is interessant voor het vaststellen van trends in verspreiding en aantallen, en is dus steeds welkom. Alle gemelde waarnemingen worden opgenomen in een uitgebreid databestand, beheerd door het KBIN-BMM. Opmerkelijke observaties worden, net zoals alle strandingen, online geplaatst. Alle informatie met betrekking tot een waarneming, zoals exacte locatie en tijdstip, en eventuele foto's van het dier, dragen bij tot de waarde ervan.

De laatste jaren stijgt het aantal waarnemingen van zeehonden aan onze kust. Dat is niet verwonderlijk, als we weten dat de omvang van de zeehondenkolonies in de ons omringende landen de laatste jaren sterk toegenomen is. Van een populatie of kolonie zeehonden aan onze kust is voorlopig geen sprake: daarvoor is er te veel verstoring.

Het aantal bruinvissen, een dolfijnachtige in de zuidelijke Noordzee zit al enkele jaren in de lift. Terwijl tien jaar geleden vooral in de maanden maart en april hoge dichtheden van bruinvissen vastgesteld werden, worden ze de laatste jaren steeds vaker in onze wateren waargenomen tijdens de zomermaanden. Het stijgend aantal bruinvissen in de zuidelijke Noordzee is waarschijnlijk niet het gevolg

van een groei van de populatie, wel van een zuidwaartse verschuiving van ten minste een gedeelte van de Noordzeepopulatie. De achtergrond hiervoor is waarschijnlijk gerelateerd aan voedsel: mogelijk is er een tekort aan geschikte prooien in de noordelijke of centrale Noordzee.

Actie:
Informeel het KBIN-BMM via e-mail.

Witsnuitdolfijn voor de kust (foto: Marc Verkempynck)

1.2. STRANDING VAN EEN LEVENDE ZEEHOND

In onze wateren zijn de gewone en de grijze zeehond inheems: waarnemingen van rustende zeehonden op het strand of op strandhoofden zijn dus normaal, en betreffen meestal geen dieren in nood. Verstoor ze niet: ook anderen willen het graag bewonderen. Blijf op afstand (zeehonden kunnen gemeen bijten!) en houd honden aan de leiband. Zie verder scenario 1.1. voor de melding van de waarneming.

Indien het echter een dier in moeilijkheden betreft (gemakkelijk te benaderen, mager, lusteloos,...), dan kan het nodig zijn dat het gevangen wordt voor opname in een opvangcentrum.

Actie:
Contacteer (telefonisch) SeaLife Blankenberge.

Wees voorzichtig: blijf op afstand (zeehonden kunnen gemeen bijten!) en houd honden aan de leiband.

(foto: Luc David)

Pup van de gewone zeehond (foto: JH/KBIN-BMM)

1.3. STRANDING VAN EEN LEVENDE DOLFIJNACHTIGE

Strandingen van nog levende bruinvissen of andere dolfijnen zijn zeldzaam (gemiddeld 1 per jaar). Meestal gaat het om uitgeputte, zeer jonge of zieke dieren en vaak sterven ze nog op het strand. Het KBIN-BMM beschikt over speciaal materieel voor dergelijke gevallen: transportbakken (één voor bruinvissen en kleine dolfijnen, één voor dolfijnen tot 2,5 m lang) en een koffer met eerstehulpmaterieel. Hoewel de dolfijnachtigen die bij ons aanspoelen niet bedreigd zijn in hun voortbestaan, kan ethisch verantwoord onderzoek in revalidatiecentra ons veel leren over deze dieren en zo een steentje bijdragen tot hun voortbestaan in het wild. Uiteindelijk streeft men ernaar om herstelde dieren terug vrij te laten.

Actie:
Contacteer (telefonisch) het KBIN-BMM.

Wees voorzichtig: dolfijnen zijn krachtige dieren die omstaanders kunnen verwonden met een klap van de staart. Bovendien zijn ze mogelijk dragers van ziektekiemen die ook voor de mens gevaarlijk kunnen zijn. Dolfijnen zijn zeer stressgevoelig en daarmee moet rekening gehouden worden: het is niet nodig dat veel omstaanders zich met het dier bezig houden. Houd honden op afstand. Versleep het dier niet, maar houd het nat (bijvoorbeeld met een natte handdoek), bij voorkeur op een zachte ondergrond. Zorg ervoor dat de ademhalingsopening hierbij vrij blijft. Scherm het bij zonnig weer af van direct zonlicht en bij zeer koud weer van de wind.

Levend gestrande witsnuitdolfijn (gestorven op het strand; foto: JH/KBIN-BMM)

1.4. STRANDING VAN EEN DODE ZEEHOND OF DOLFIJN

De gewone en grijze zeehond komen algemeen voor in de zuidelijke Noordzee. Elk jaar spoelen tussen de 10 en 20 zeehonden dood aan op onze stranden. Het laatste decennium is de bruinvis een algemene verschijning in onze kustwateren, zeker tijdens de late winter en het vroege voorjaar en recent ook tijdens de zomermaanden. Het is dan ook normaal dat strandingen vaak voorkomen: tot bijna 100 per jaar. Gemiddeld één keer per jaar strandt een grotere dolfijn, meestal een witsnuitdolfijn.

De kadavers van zeehonden en kleine walvisachtigen worden, indien ze niet al te sterk ontbonden zijn, opgehaald door het KBIN-BMM voor het onderzoek van (onder meer) de doodsoorzaak. Ze worden ofwel tijdelijk in een diepvrieskamer te Oostende geplaatst voor later onderzoek, ofwel onmiddellijk aan een autopsie onderworpen. Zeer ontbonden kadavers kunnen door het KBIN-BMM vrijgegeven worden voor destructie: dit wordt ad hoc door het KBIN-BMM beslist.

Actie:
Contacteer (telefonisch) het KBIN-BMM.

Wees voorzichtig: raak het dier niet aan met de blote handen: het kan eventueel ziektekiemen dragen. Probeer het kadaver hoog op het strand te plaatsen, zodat het bij opkomend tij niet terug in zee verdwijnt. Houd honden weg van het kadaver.

Dode bruinvis (foto: JH/KBIN-BMM)

1.5. STRANDING VAN KLEINE AANTALLEN LEVENDE VOGELS

Het is niet ongewoon dat zieke of gekwetste vogels aanspoelen. Vaak gaat het om zilvermeeuwen of kleine mantelmeeuwen, maar zeker in de wintermaanden kan het ook andere soorten betreffen, zoals jan-van-genten, duikers, zeekoeten, alken, zwarte zee-eenden of futen. De dieren kunnen besmeurd zijn met olie of verstrikt zijn in plastic of een stuk visnet. Dit scenario geldt voor individuele dieren, met of zonder olie op de veren. Indien het om talrijke dieren gaat (één of meerdere per km strand): zie scenario 2.4.

Actie:

Contacteer het Opvangcentrum voor vogels en wilde dieren te Oostende (VOC).

Wees voorzichtig: vogels hebben een zeer scherpe bek en begrijpen goede bedoelingen niet. Houd honden aan de leiband. Probeer met olie besmeurde vogels niet zelf te reinigen.

In een stuk visnet verstrikte jan van gent (foto: JH/KBIN-BMM)

1.6. STRANDING VAN KLEINE AANTALLEN DODE VOGELS

In onze kustwateren komen heel wat vogelsoorten voor, vaak in grote aantallen. Dode vogels op het strand zijn hoofdzakelijk een natuurlijk fenomeen dat het onderwerp uitmaakt van een lange-termijnstudie uitgevoerd door het Instituut voor Natuur en Bosonderzoek (INBO; in het kader van Beached Bird Surveys). Om dit INBO-onderzoek niet te verstoren moeten de dode zeevogels liefst gewoon op het strand blijven liggen.

Actie:

Geen actie vereist.

(foto: KBIN-BMM)

De evolutie van het percentage met olie besmeurde zeekoeten dat aanspoelt, maakt deel uit van het onderzoek uitgevoerd door het INBO (foto: Nadine Olivier)

1.7. STRANDING VAN LEVENDE ANDERE BESCHERMDE OF ZELDZAME ZEEDIEREN

Zeer zelden komen andere beschermde diersoorten of zeldzame (Atlantische) soorten (hier beperkt tot gewervelden) levend op het strand terecht. Hoogstens enkele keren per eeuw dwaalt bijvoorbeeld een lederschildpad af tot bij ons. De laatste keer was dat in 2000; het stervende dier kon niet meer gered worden. Andere zeldzame zeedieren die reeds aanspoelden zijn de vissoorten braam en maanvis. Die sterven meestal zeer snel na de stranding (zie scenario 3).

Actie:
Contacteer (telefonisch) het KBIN-BMM.

Aangespoelde braam (foto: Hilbran Verstraete/INBO)

Deze lederschildpad spoelde stervend aan op het strand van Oostende (foto: JH/KBIN-BMM)

1.8. STRANDING VAN DODE ANDERE BESCHERMDE OF ZELDZAME ZEEDIEREN

Zeer zelden spoelen andere beschermde diersoorten of zeldzame (Atlantische) soorten (hier beperkt tot gewervelden) dood aan. In het verleden kreeg het KBIN-BMM meldingen van een zeldzame zeeshildpad, maanvissen, bramen, trekkersvissen, een haringhaai, etc. De resten van dergelijke soorten kunnen op dezelfde manier behandeld worden als gestrande (kleine) zeezoogdieren. In veel gevallen worden resten bewaard voor wetenschappelijke of museologische doelstellingen.

Actie:
Contacteer (telefonisch) het KBIN-BMM.

Aangespoelde maanvis (foto: FK/KBIN-BMM)

Aangespoelde maanvis (foto: FK/KBIN-BMM)

GROTE STRANDINGEN • *Uitgebreide actie*

2.1. WAARNEMING VAN EEN WALVIS

Walvissen zijn in onze wateren zeldzaam. Meestal betreft het dieren die naar hier afdwalen vanuit de Atlantische Oceaan. In de Noordzee is slechts 1 soort echt inheems: de dwergvinvis.

Een bultrug voor de Belgische kust in 2011 (foto: Jean Lanckneus)

Actie:
Informeert (telefonisch) het MRCC (1e lijn), of, in 2e lijn, het MIK of KBIN-BMM.

Indien het dier zich zeer dicht bij de kust bevindt, kunnen pogingen ondernomen worden het van het strandwater weg te drijven met behulp van een klein vaartuig.

Een aangespoelde dwergvinvis (foto: José Tyteca)

2.2. STRANDING VAN EEN LEVENDE WALVIS

Het 'redden' van een levend gestrande walvis (potvis, vinvis) is meestal onmogelijk: het dier wordt, eens uit het water, niet meer ondersteund en zal bezwijken onder zijn eigen gewicht. Door pogingen te ondernemen om het dier te redden, zal men vaak bijkomende stress veroorzaken en mogelijk zichzelf en andere personen in gevaar brengen. Enkel indien het dier nog niet helemaal op het strand ligt, kan men proberen het terug naar zee te drijven met behulp van één of meerdere vaartuigen. Eens op het strand is een grotere walvis reddeloos verloren.

Actie:
Informeert (telefonisch) het MRCC (1e lijn), of, in 2e lijn, het MIK, KBIN-BMM, of de lokale overheid.

Een aangespoelde gewone vinvis (foto: JH/KBIN-BMM)

Op het strand gestorven potvis (Knokke-Heist, 2012; foto: JH/KBIN-BMM)

2.3. STRANDING VAN EEN DODE WALVIS

Bij het stranden van een grote walvisachtige is de tussenkomst van diverse diensten vereist en daarom zal steeds vooraf overleg plaatsvinden tussen deze diensten. Het KBIN-BMM zal instaan voor de coördinatie van het wetenschappelijk onderzoek van de resten van het dier en voor het overleg m.b.t. het eventueel bewaren van skeletdelen door andere instellingen. De wetenschappers betrokken bij de autopsie van het dier kunnen na het onderzoek in veel gevallen technische bijstand verlenen aan de diensten die instaan voor de uiteindelijke verwijdering van de resten van het strand.

Actie:
Informeert (telefonisch) het MRCC (1e lijn), of, in 2e lijn, het MIK, KBIN-BMM, of de lokale overheid.

Autopsie van een vinvis (Antwerpen, 2009; foto: JH/KBIN-BMM)

2.4. STRANDING VAN GROTE AANTALLEN LEVENDE EN/OF DODE VOGELS

Bij het aanspoelen van grote aantallen levende zeevogels, met olie besmeurd of duidelijk in moeilijkheden, heeft zich mogelijk een incident voorgedaan op zee, met lozing van gevaarlijke en/of vervuilende stoffen.

Bij dergelijke incidenten is het mogelijk dat het *Tussenkompstplan voor het aanspoelen van olievogels* geactiveerd wordt. De beslissing over de activatie van het plan, en de coördinatie van de tussenkomsten vallen onder de bevoegdheden van de gouverneur van West-Vlaanderen. Het plan bevat een gedetailleerde beschrijving van de opdrachten van de betrokken diensten.

Actie:
Informeert (telefonisch) het MRCC (1e lijn), of, in 2e lijn, het MIK, KBIN-BMM, de lokale overheid, of het INBO (en bij levende vogels het VOC).

Wees voorzichtig: vogels hebben een zeer scherpe bek, en begrijpen goede bedoelingen niet. Houd honden aan de leiband. Probeer met olie besmeurde vogels niet zelf te reinigen.

Bij een olieverontreiniging tijdens de wintermaanden kunnen zich massale strandingen van met olie besmeurde vogels voordoen (foto: JH/KBIN-BMM)

INCIDENTELE VANGST VAN BESCHERMDE OF ZELDZAME SOORTEN

Elk jaar worden individuen van beschermde soorten (vooral kleine zeezoogdieren en zeevogels) incidenteel gevangen in visnetten, in Belgische wateren of daarbuiten. Indien deze nog levend aan boord komen, moeten ze onmiddellijk ter plaatse worden vrijgelaten. Indien ze dood in het net zitten, kunnen ze op vraag van het KBIN-BMM (en indien technisch mogelijk) aangeland worden voor verder onderzoek. Meldingen van bijvangsten van beschermde soorten en het binnenbrengen van dode beschermde soorten in de haven, worden steeds discreet behandeld. Het aanlanden van beschermde soorten met commerciële doeleinden is strafbaar.

Naast wettelijk beschermde soorten worden af en toe bij ons 'merkwaardige' soorten gevangen (hier beperkt tot gewervelden). Indien ze dood in het net zitten, kunnen resten van deze dieren eventueel nuttig zijn voor wetenschappelijke studie of voor opname in de natuurhistorische collecties van het KBIN-BMM.

Actie:

Levende exemplaren van een beschermde diersoort moeten onmiddellijk ter plaatse vrijgelaten worden. De vangst dient achteraf aan het KBIN-BMM te worden gemeld (bij voorkeur via e-mail; eventueel telefonisch).

De incidentele vangst van een exemplaar van een beschermde diersoort moet gemeld worden, en indien het dier dood in het net zit, kunnen de resten, indien mogelijk, aangeland worden voor wetenschappelijk onderzoek. Het aanlanden dient reeds vóór het binnenvaren te worden gemeld. Contacteer (telefonisch) het KBIN-BMM.

De vangst van niet-beschermde maar zeldzame soorten kunnen vrijwillig gemeld worden aan het KBIN-BMM (telefonisch of via e-mail). De resten van dood in het net aangetroffen zeldzame soorten kunnen eventueel vrijwillig afgestaan worden aan het KBIN-BMM of een andere wetenschappelijke instelling.

Een zeldzame Atlantische steur, gevangen en levend vrijgelaten (Nieuwpoort, 2009; foto JH/KBIN-BMM)

COLOFON

Titel: Wat te doen bij waarnemingen, strandingen en incidentele vangsten van beschermde zeedieren? Gids voor informatie en actie.

Auteurs: Jan Haelters, Francis Kerckhof, Sigrid Maebe, Ronny Schallier, Steven Degraer

Verantwoordelijke uitgever: Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen
Wetenschappelijke Dienst
Beheerseenheid Mathematisch Model Noordzee
OD. Natuurlijk Milieu (KBIN-BMM)
Gulledelle 100
1200 Brussel
www.mumm.ac.be

Datum: 2013

Deze handleiding, opgesteld door het KBIN-BMM in samenwerking met verschillende diensten, is een update van de gelijknamige handleiding inzake strandingen van zeevogels en zeezoogdieren uit 1997.

